

SUROVO NALIČJE FAŠIZMA: IZBORNE MANIPULACIJE NA BOLJUNŠTINI

Samanta PARONIĆ
Prodol

Prethodno priopćenje
UDK 329.18:<342.8:343.4>
(497.571-22 Boljun)“1921/1924“

Na temelju raznih napisâ u tisku (*Istarska riječ*, *Pučki prijatelj*, *L'Azione*), objelodanjene literature te arhivskih dokumenata u članku se donosi osvrt na različite oblike bezakonja i zlostavljanja slavenskih žitelja i svećenika u Istri u okviru izborâ za talijanski parlament 1921. i 1924. godine. Posebna se pozornost posvećuje nepravdama i nasilnim postupcima koji su se događali na Boljunštini nakon uspostavljanja surova fašističkog režima, čiji je cilj bio potisnuti politička i nacionalna prava Hrvata i Slovenaca u Istri bezumnim zatiranjem jezika, kulture i ustanova koje su u narodu razvijale nacionalne osjećaje.

Ključne riječi: parlamentarni izbori, fašizam, Boljun, Istra, XX. stoljeće.

Keywords: parliamentary elections, Fascism, Boljun, Istria, 20th century.

Parole chiave: elezioni parlamentari, fascismo, Bogliuno, Istria, XX secolo.

1. Uvodne napomene o poslijeratnim prilikama u Istri

Dvadeseto su stoljeće u Istri obilježili totalitarni režimi (fašizam i komunizam), pri čemu se prva faza podudara s razvojem fašističkoga pokreta te oblicima njegova nasilja usmjerenoga prema hrvatskomu narodnom biću. Kraj Prvoga svjetskog rata označio je prijelomnicu za istarsko društvo. Novonastali su problemi bili povezani s čitavim nizom političkih, institucionalnih, gospodarskih, društvenih, kulturnih i nacionalnih pitanja. Istra nije imala velikih proizvodnih mogućnosti te je zbog toga još snažnije osjećala posljedice gospodarske i političke krize. Vraćanje u predratno, mirnodopsko stanje nije bilo jednostavno, a u regiji je rasla nestašica hrane i bijeda. Trebalo je pokrenuti gospodarstvo i vratiti ljude u sela, koja su bila zapuštena zbog evakuacije i mobilizacije stanovništva. No, talijanska Vlada nije se usuđivala u većoj mjeri financijski intervenirati u Istri zbog njezina nepovoljnoga položaja, koji nije omogućivao postizanje dugoročne stabilizacije.¹

Prva je godina nakon rata na istarskome području određena izraženom politizacijom stanovništva, pri čemu se mogu uočiti lijevo orijentirane snage, koje su se prema nacionalnomu principu okupljale oko Jugoslavenske i Talijanske socijaldemokratske stranke, dok su s druge strane djelovale talijanske i hrvatsko-slovenske građanske nacionalističke

¹ Darko DUKOVSKI, »Gospodarska i socijalna problematika u izvješćima i vizitacijama fašističkih čelnika u Istri 1925. – 1931. (u okvirima opće fašizacije istarskog društva)«, *Društvena istraživanja*, god. II., br. 6 – 7 (1993.), str. 677.

snage, okupljene oko vodećih osoba prijeratnoga političkog života.² Neke su se stranke nastavljale na predratne političke ideje, dok je velik dio njih predstavljao potpuno nove organizacijske oblike, prilagođavajući programe i ciljeve novim interesima. Već od 1884. na političkoj je sceni važnu ulogu imala Hrvatsko-slovenska narodna stranka, čija organizirana promidžbena aktivnost započinje skupštinom tršćanskoga društva »Edinost«, koja je održana 3. kolovoza 1919.³ Tada je donesena odluka o ujedinjenju i zajedničkome nastupu svih hrvatskih i slovenskih građanskih grupacija na okupiranome području.⁴

Hrvatsko-slovenska narodna stranka nije bila organizirana poput ostalih istarskih stranaka. Nije postojala čvrsta stranačka organizacija s razgranatom mrežom sekcija; okupljala je golemu masu simpatizera pod vodstvom maloga broja nacionalno osviještenih aktivista (tzv. narodnjaka). Glavni je cilj bio osnivanje jedinstvenoga predstavničkog tijela u obliku Središnjega odbora, koji se trebao zalagati za afirmaciju interesa hrvatskoga i slovenskoga stanovništva pred lokalnim i državnim organima vlasti.⁵

U tome vremenu višestruke podvojenosti, odnosno prelamanja različitih političkih tendencija te prestrukturiranja društvenoga, upravno-pravnoga i stranačkoga sustava dolazi do neravnomjernoga odvijanja nacionalnih, društveno-gospodarskih i kulturnih procesa u Istri te do njihova promjenjiva intenziteta, a osobito do razvoja nacionalno-političkih shvaćanja koja će pridonijeti usporavanju, a potom i potkopavanju demokratskih snaga, kao i zatiranju nacionalne svijesti istarskih Hrvata i Slovenaca.⁶

2. Razvoj fašizma i političke napetosti uoči izborâ 1921.

Pravi početak nastajanja fašističkoga pokreta u organizacijskome, ali i u ideologijskome smislu označila je osnivačka skupština prvoga »Fascia Italiano di Combattimento«, koja je održana u Milanu 23. ožujka 1919. Prvotno su se fašističke organizacije koncentrirale u gradovima, da bi se potom pojačano razvile krajem iduće godine nakon zauzimanja tvornica, kada su se proširile i u ruralne sredine. Tijekom 1921. dolazi do pretvaranja u masovan pokret s više od 300 000 članova i 2000 sekcija.⁷ Redarstvene i vojne snage sve su se više zbližavale s fašistima, pa su ubrzo počele podržavati njihovo nasilje. Na političkome planu neprijatelji su im bili socijalisti i narodnjaci, koji su tražili priznavanje prava neta-lijanskoga stanovništva. Fašistička je ideologija naišla na plodno tlo među nezadovoljnim društvenim slojevima, koji su bili najviše ugroženi gospodarskom, socijalnom i političkom

² ISTI, »Neki momenti razvoja fašističkoga pokreta na Pazinštini u okvirima općeg razvoja 'istarskog fašizma' (kroz komentare arhivske građe)«, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 2 – 3 (1993.), str. 108–109; ISTI, »Istarski nacionalni blok 1920 – 1921. godine«, *Historijski zbornik*, god. XLIII, br. 1, Zagreb, 1990., str. 214.

³ *Pučki prijatelj*, god. XX., br. 9, 31. X. 1919.

⁴ DUKOVSKI, »Neki momenti...«, str. 113; Egidio IVETIC (ur.), *Istra kroz vrijeme: pregled povijesti Istre sa osvrtom na grad Rijeku*, Collana degli atti del Centro di ricerche storiche Rovigno, n. 30, Rijeka – Trst – Rovinj, 2009., str. 544; Marina CATTARUZZA, *L'Italia e il confine orientale: 1866-2006*, Il Mulino, Bologna, 2007., str. 139.

⁵ DUKOVSKI, »Neki momenti...«, str. 113.

⁶ ISTI, *Fašizam u Istri: 1918.-1943.*, C.A.S.H., Pula, 1998., str. 26–27.

⁷ ISTI, »Neki momenti...«, str. 114–115.

krizom, stoga su pokretu pristupali iz raznih razloga: od gajenja protuslavenskoga osjećaja, usmjerenoga protiv Hrvata i Slovenaca u Istri, do mogućnosti promjene postojećega položaja i stvaranja osjećaja pripadnosti obećavajućoj društvenoj i političkoj sili.⁸

Premda je fašizam započeo kao pokret, dok je svoju ideologiju nadograđivao kasnije, već se iza prvih idejno-programskih odrednica kriju temeljne značajke toga pokreta kao »protustranke«, nastajući u uvjetima društveno-političkoga i gospodarskoga kriznog stanja, smjene državne vlasti i izraženih nacionalnih suprotnosti, zagovarajući radikalni reformistički zaokret prema protuinstitucionalizmu te odbacivanju svih postojećih doktrina i dogmatskih programa.⁹ Fašistički se pokret pojavljuje uslijed općega nezadovoljstva položajem Italije na Pariškoj mirovnoj konferenciji¹⁰ te rastućega osjećaja »okrnjene pobjede« (*vittoria mutilata*) zbog neuspjeha koji je Italija doživjela u svojim imperijalističkim nastojanjima.¹¹ Prodrijevši među heterogene društvene slojeve, koji su tražili mogućnost izdizanja iz građanskih socijalnih grupacija zahvaćenih krizom u novonastaloj stvarnosti i postajanja dijelom nacionalne skupine unutar koje se neće osjećati ugroženima, fašizam je zagovarao protuslavensku notu, prikazujući istarske Hrvate i Slovence glavnim krivcima nagomilanih problema, osobito zbog neriješena državnopravnoga položaja Istre te ističući nužnost obrane talijanskih interesa na Jadranu. Stoga je – prema vođi Benitu Mussoliniju – najdemokratskije rješenje jadranskoga pitanja trebalo biti ono koje ne žrtvuje »talijansku kulturniju manjinu, sposobniju za daljni napredak, primitivnijoj i divljačkoj slavenskoj većini«.¹²

Protuslavensko se raspoloženje rasplamsalo nakon uspostavljanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, koju nije htjela priznati talijanska Vlada jer su zahtjevi Italije bili nespojivi s težnjama novoosnovane države. Obje su države zahtijevale potpunu suverenost nad Istrom, a njezinim pripajanjem Kraljevini Italiji, odnosno ulaskom u sastav Julijske Venecije, koja je obuhvaćala dotadašnje Austrijsko primorje (habsburško priobalno područje sjeveroistočnoga Jadrana), stvorena je vrlo složena nacionalno mješovita zajednica. Tako je spomenuto područje, koje se prethodno nalazilo u okviru višenacionalne državne tvorevine, postalo granicom jedne nacionalne države.¹³ Povodeći se za Mussolinijevim shvaćanjima kako se »prema inferiornoj i barbarskoj rasi kao što je slavenska ne smije voditi politika šećera nego batine«¹⁴, u Julijskoj su Veneciji fašističke skupine pribjegavale

⁸ Isto, str. 118; IVETIC (ur.), *Istra kroz vrijeme...*, str. 548–549.

⁹ Emilio GENTILE, *The Origins of Fascist Ideology 1918-1925*, Enigma Books, New York, 2005., str. 104–108.

¹⁰ Usp. Davorin RUDOLF, »Granice s Italijom u mirovnim ugovorima nakon Prvoga i Drugog svjetskog rata«, *Adrias*, br. 15 (2008.), str. 61–80.

¹¹ Fabio VENZI, *Massoneria e fascismo. Dall' intesa cordiale alla distruzione delle logge: come nasce una »guerra di religione« 1921-1925*, Castelvecchi, Roma, 2008., str. 31.

¹² Dragutin ŠEPIĆ, »Nacionalizam u genezi i politici talijanskog fašizma«, u: Inoslav BEŠKER (ur.), *Fašizam i neofašizam: zbornik izlaganja na međunarodnom znanstvenom simpoziju*, Fakultet političkih nauka sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1976., str. 187.

¹³ IVETIC (ur.), *Istra kroz vrijeme...*, str. 538–540.

¹⁴ ŠEPIĆ, »Nacionalizam u genezi...«, str. 188.

teroriziranju Hrvata i Slovenaca te uništavanju sjedišta njihovih prosvjetnih, kulturnih i političkih društava i novina, nazivajući raznorodne represivne mjere akcijom umirivanja.¹⁵

Osim toga, sastavljali su se i popisi sumnjivih osoba koje je trebalo podvrgnuti progona, a pritom valja naglasiti kako su se među njima, osim Hrvata i Slovenaca, nalazili i talijanski socijalisti i komunisti – kao politički neistomišljenici, bez obzira na nacionalni element – stoga su se u ondašnjoj Kraljevini Italiji provodili postupci koji su slijedili brojne odrednice buduće fašističke vlasti.¹⁶ Ključnu ulogu u revnoj borbi s politički nepoželjnim osobama, kao i u podvrgavanju žitelja pripojenih teritorija politici iredentizma, imale su posebne fašističke vojne grupacije – skvadristi – a talijanska je vlast podržavala takav oblik represije te ga je kasnije i sama primjenjivala. U Istri, kao i na Kvarneru i u Dalmaciji, sustavan se teror provodio na nacionalnoj osnovi: pljačkanje i premlaćivanje siromašnih seljaka, učitelja i svećenika stvorit će nesnošljivo ozračje nezadovoljstva i ogorčenja, što će u nekim dijelovima Poluotoka rezultirati organiziranim otporom većih razmjera.¹⁷

Godina 1921. predstavlja prijeloman trenutak, koji je u Istri, pa tako i na Boljunštini, označio razdoblje nagla razvoja fašizma. Općina je Boljun od 1868. do 1918. bila pod jurisdikcijom Kotarskoga poglavarstva (kapetanata) u Pazinu, a od 1923. do 1927. pripadala je Potprefekturi u Pazinu, koja je obuhvaćala i Općine Pazin, Tinjan, Žminj, Labin, Plomin, Šušnjevec i Draguč. Uoči izborâ za talijanski parlament, koji su se trebali održati 15. svibnja 1921.,¹⁸ pojavio se strah od pobjede Hrvatsko-slovenske narodne stranke jer je ona s obzirom na broj (»slavenskih«, odnosno hrvatskih i slovenskih) birača mogla osvojiti većinu zastupničkih mjesta koja su pripadala Istri u tome parlamentu. Kako bi politički nadvladao tu stranku, dio se talijanskih građanskih stranaka udružio u Istarski nacionalni blok (*Blocco Nazionale Istriano*),¹⁹ što je najveću prednost donijelo upravo fašistima.

Budući da je trebalo uspostaviti nadzor nad provedbom parlamentarnih izbora, načelnik boljunske općine (*sindaco di Bogliuno*) Francesco Ferranda uputio je 31. ožujka 1921.²⁰ molbu Generalnomu civilnom komesarijatu za Julijsku Veneciju sa sjedištem u Trstu (*Commissariato Generale Civile per la Venezia Giulia*) za osnivanje mjesnoga vojnoga garnizona (*istituzione di un piccolo presidio militare in quel paese*), a potonji ju je zatim 5. travnja prosljedio na razmatranje Civilnomu komesarijatu u Pazinu (*Commissariato Civile di Pisino*).²¹ Trinaest dana kasnije pazinski civilni povjerenik u svojem odgovoru obrazložio kako prisutnost vojnoga garnizona na području Boljuna u normalnim okolnostima ne smatra prijeko potrebnom. No, ističe se da će u kritičnim političkim trenucima

¹⁵ DUKOVSKI, *Fašizam u Istri...*, str. 241.

¹⁶ Dušan TUMPIĆ, *Hrvatska Istra*, Alinea, Zagreb, 1993., str. 81.

¹⁷ Mirko JURKIĆ, »Borba Istrana u Zagrebu za očuvanje hrvatskoga identiteta u Istri 20-ih i 30-ih godina 20. stoljeća«, *Kroatologija*, god. 1, br. 1 (2011.), str. 63–64; DUKOVSKI, *Fašizam u Istri...*, str. 45; CATTARUZZA, *L'Italia e il confine...*, str. 170.

¹⁸ *L' Azione*, god. III., br. 117, 15. V. 1921.

¹⁹ DUKOVSKI, »Istarski nacionalni blok...«, str. 215; IVETIC (ur.), *Istra kroz vrijeme...*, str. 550.

²⁰ Državni arhiv u Pazinu [dalje: DAPA], HR-DAPA-453, Civilni komesarijat u Pazinu [dalje: CKP], 1919. – 1922., Kabinetski spisi (1921.), br. 414 – 21 – Gab. (18. IV. 1921.), kut. 6.

²¹ HR-DAPA-453, CKP, 1919. – 1922., Kabinetski spisi (1921.), br. 414 – 21 – Gab. (5. IV. 1921.), kut. 6.

i tijekom nadolazećih izbornih operacija njegova organizacija biti neophodna, stoga će se za potrebe nadgledanja izbornoga procesa uspostaviti garnizon sastavljen od tridesetorice vojnika, koji će pod zapovjedništvom časnika provoditi nadzor nad sekcijama u Boljunu i Pazu (*un reparto di trenta uomini al comando di graduato di truppa per la sorveglianza delle due sezioni di Bogliuno e di Passo*).²²

Prema Zakonu o izborima u novim provincijama, Istra je bila podijeljena na šest izbornih okruga, koji su se podudarali s teritorijem političkoga kotara – porečki, koparski, lošinjski, pazinski, puljski i volosko-opatijski – stoga je na ovim izborima stanovništvo biralo šest kandidata za talijanski parlament.²³ Pritom je Općina Boljun, uz Pazin, Tinjan, Žminj, Labin i Plomin, pripadala pazinskomu izbornom okrugu.²⁴ Svaka je općina morala pazinskomu civilnom povjereniku dostaviti iznos uplata za troškove tiskanja izbornoga materijala. U izvješću izvanrednoga općinskog povjerenika²⁵ (*commissario straordinario*) Ferrande, koje datira od 13. lipnja 1921., navodi se kako je u tu svrhu (*per la fornitura degli stampati elettorali [liste, tessere, certificati, ecc.]*) boljunska općina prikupila iznos od 199,76 lira,²⁶ dok je u pazinskoj prikupljeno 1059,32, u labinskoj 736,12, u žminjskoj 415,19, u plominskoj 411,84 te u tinjanskoj općini 240,90 lira.²⁷

U tisku se »jugoslavenski narod« pozivalo da glasuje za hrvatsko-slovensku koaliciju, koja se kao vodeća u Istri prvi put na spomenutim izborima javlja pod nazivom Jugoslavenske narodne stranke sa znakom trolisne lipove grančice.²⁸ No, radi ostvarenja izbornih rezultata kakve su priželjkivali fašisti, trebalo je uplašiti Hrvate i Slovence uoči i tijekom izborâ, a tomu su pristupili skvadristi, potpomognuti policijskim snagama.²⁹ Nakon što se u općinama započelo s pripremama za izbore, uslijedile su nezakonitosti i nasilja. Velik je broj ljudi izgubio pravo glasovanja jer su izborni imenici bili sastavljeni tako da je iz njih ispušten značajan dio birača, koji nisu smjeli pristupiti biralištu bez predočivanja posebne izborne iskaznice, koju je izdavao općinski ured.³⁰

²² *Isto*, br. 414 – 21 – Gab. (18. IV. 1921.), kut. 6.

²³ *Pučki prijatelj*, god. XXII., br. 17, 25. IV. 1921.

²⁴ HR-DAPA-55, Prefektura Istre u Puli [dalje: PP], A-11 – Politički izbori, br. 403, kut. 17. U istome dokumentu, koji prikazuje na koji se način glasovalo u pojedinim pripadajućim općinama pazinskoga okruga prilikom izbora 1921., navodi se da je spomenutomu okrugu kasnije pripojena i Općina Šušnjeva, koja je osnovana 1922.

²⁵ Prema sporazumu o primirju, koji su završetkom Prvoga svjetskog rata u Villi Giusti potpisale Austro-Ugarska i Italija, određuje se kako će ovlasti tijelâ pokrajinske, kotarske i općinske uprave biti istovjetne onima iz razdoblja austrijske uprave, iako su bila izravno podređena vojnomu zapovjedništvu talijanske vojske. No, početkom 1919. dolazi do raspuštanja određenoga broja općinskih upravnih tijela, a prilikom promjene unutar općinske uprave – koja je nastupila provođenjem političko-sigurnosnih mjera – ulogu općinskoga načelnika (*sindaco*) preuzima izvanredni općinski povjerenik (*commissario straordinario*). Iz toga proizlazi objašnjenje za pojavljivanje Francesca Ferrande u objema ulogama. (http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_2514)

²⁶ HR-DAPA-453, CKP, 1919. – 1922., Kabinetski spisi (1921.), br. 662/6 Gab. (13. VI. 1921.), kut. 7

²⁷ *Isto* (8. VI. 1921.), kut. 7

²⁸ *Pučki prijatelj*, god. XXII., br. 17, 25. IV. 1921.

²⁹ CATTARUZZA, *L'Italia e il confine...*, str. 145.

³⁰ *Pučki prijatelj*, br. 22, 19. V. 1921.

Na temelju izvješća, koje je 30. svibnja 1921. ođasłano Generalnomu civilnom kome-sarijatu za Julijsku Veneciju, možemo pratiti i kretanje broja upisanih iseljenika. Ukupno je bilo 185 iseljenih osoba iz pazinskoga kotara, pri čemu se s područja boljunske općine iselilo njih 113. Biračko je pravo bilo privremeno uskraćeno dočasnicima i vojnicima; u čitavome kotaru bila su sedmorica, a trojica su mobilizirana s Boljunštine.³¹

Nro. 662 / 3 Gab. - 1921
 Risposta alla Nota Nro. 266/3329 d. d. 26 Maggio 1921
 Oggetto: Volumi per risultati elezioni; richiesta dati per la pubblicazione.
 Allegato: ./.

Al COMISSARIATO GENERALE CIVILE per la VENEZIA GIULIA
 UFFICIO II.
 in TRIESTE.

Con riferimento alla Nota sopra distinta si trasmette a
 codesto Ufficio il chiesto prospetto illustrativo delle elezioni po-
 litiche del Regno nel distretto politico di Pisino.

COMUNE	Numero dagli iscritti emigrati in via perma- nente all'estero (: Art. 15 L. R. :)	Numero dagli elettori privati temporaneamente del diritto di voto perchè sottufficiali e soldati sotto le armi ed individui assimilati (: 9 L. R. :)
ALBONA	16	-
AMTORNANA	7	-4
BOLJUNO	113	3
FLANONA	7	-
GIEMO	-	-
PISINO	40	-
.....
Somma :	185	7

Pisino, addì 30 Maggio 1921
 TUTTA
 cop. 30/5/1921
 TUTTA

Sl. 1. Broj upisanih iseljenika i birača s privremeno uskraćenim biračkim pravom (HR-DAPA-453, CKP, 1919. – 1922., Kabinetski spisi (1921.), br. 662/3 Gab. (30. V. 1921.), kut. 7)

Među kabinetskim su spisima sačuvane i žalbe protiv izbornih popisa, čiju je osnovu predstavljala talijanska grafija imenâ pojedinih birača u boljunskoj općini. No, iz sadržaja pisma, koje je Boljunac Josip Tenčić 25. ožujka 1921. uputio izvanrednomu općinskom povjereniku Ferrandi, saznajemo kako je tvorcem spomenutih reklamacija zapravo neki Klement, sin Antonija Bačića iz Paza,³² koji je bez pristanka osamdesetorice³³ birača kri- votvorio njihove potpise, a njegovo dostavljanje žalbi lokalnoj vlasti,³⁴ koja ih je potom

³¹ HR-DAPA-453, CKP, 1919. – 1922., Kabinetski spisi (1921.), br. 662/3 Gab. (30. V. 1921.), kut. 7.

³² Isto, br. 242/63 Gab. (25. III. 1921.), kut. 6.

³³ Isto, br. 242/85 Gab. (26. III. 1921.), kut. 6.

³⁴ Isto, br. 242/63 Gab. (30. III. 1921.), kut. 6.

prosljedila Civilnomu komesarijatu u Pazinu, trebalo je rezultirati vraćanjem prezimena birača u hrvatski oblik.³⁵

TELEGRAMMA-ESPRESSO DI STATO
Ministero *dell' Interni*

uff. sc. 11
Il Brigadiere
Comandante in Capo
Luigi Santoni
Bollo dell' autorità mittente

AUTORITÀ MITTENTE	DATA				
<i>Stazione C.C.R.R. di Bogliaro</i>	Giorno <i>27</i>	Mese <i>Marzo</i>	Anno <i>1921</i>	Ora	Minuti

N° 277 di P. 112

Urgente Dovendo questo comando procedere a denuncia ed eventuale arresto di *Bacciich* *elemento di Antonio da Pazzo* perché responsabile di *faltate* ai atti, avendo lo stesso *Bacciich* raccolto, giorni orsono, delle firme per protestare contro l'autorità affinché siano modificati i cognomi di alcuni elettori e cioè dalla lingua *italiana* alla *slava*, e risultando allo esente che il *Bacciich* stesso ebbe già tramite del locale Municipio a transmettere tali proteste a questo R. Comandante, e poiché allo esente risulta in modo non dubbio che l'organizzatore della protesta abbia appreso delle firme di persone le quali non desideravano apporre pregari questa autorità a voler trasmettere tutto l'incidente in comunicazione dovendo, prima di procedere esultarlo in caso affermativo contestare al mancherole il reato da lui commesso.

Vedansi a tergo avvertenze importantissime

Il Brigadiere a piedi
Comandante in Capo
Luigi Santoni

Sl. 2. Telegram o žalbama Klementa Bačića iz Paza (HR-DAPA-453, CKP, 1919. – 1922., Kabinetski spisi (1921.), br. 242/63 Gab. (27. III. 1921.), kut. 6)

Dana 26. ožujka iste godine Okružni sud u Pazinu donio je rješenje³⁶ prema kojemu se žalbe protiv izbornih popisa odbacuju jer nisu utemeljene na zakonskoj osnovi, uz objašnjenje kako su prezimena romanskoga podrijetla, stoga su s pravom pisana izvornom, talijanskom grafijom. Osim toga, utvrđeno je kako je unatoč tomu što su gotovo sve žalbe naizgled pisane iz pera župnika u Pazu Franje Jurinčića, njegov potpis krivotvoren (možda zaslugom Klementa Bačića) te da su u nekim slučajevima žalbe pisane istim rukopisom, što upućuje na zaključak da ih nisu sastavljali sami mještani kao navodni žalbenici, stoga je trebalo pokrenuti sudski postupak protiv Klementa Bačića, kojega se teretilo zbog krivotvorenja spomenutih dokumenata.

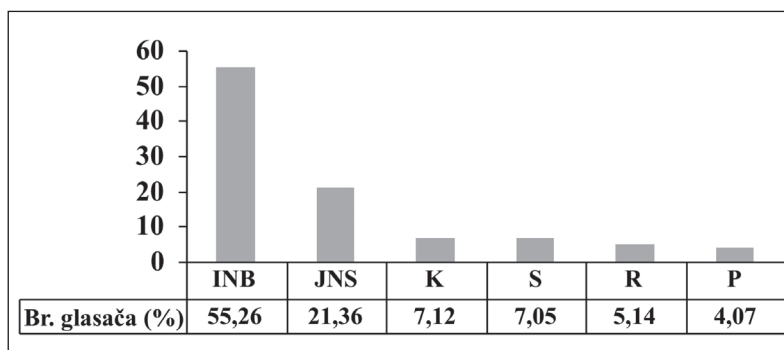
³⁵ Isto, br. 242/63 Gab. (27. III. 1921.), kut. 6.

³⁶ Isto, br. 242/85 Gab. (26. III. 1921.), kut. 6.

3. Fašističko osvajanje vlasti: nove stranice mračne istarske povijesti

Iz novinskih napisâ doznajemo u kakvim su se nemilim okolnostima odvijali politički izbori iz 1921. Međutim, s obzirom na to da su se glasovi u velikoj mjeri poništavali ili proglašavali nevrijedećima, posebice oni koji su išli u prilog Jugoslavenskoj narodnoj stranci, treba biti iznimno oprezan prema podacima koji se navode u periodici jer pokazuju određenu nepodudarnost s onima koji izviru iz izvorne arhivske građe. Radi ukazivanja na tendencije namjernoga iskrivljavanja rezultata, odnosno prikazivanja u javnosti drugačijega odnosa suprotstavljenih političkih snaga, poslužit ćemo se usporedbom. Prema podacima iz *Pučkoga prijatelja* te puljskoga dnevnika na talijanskome jeziku *L'Azione*, u svih 145 izbornih sekcija bilo je ukupno 86 845 upisanih birača, a glasovalo ih je samo 41 030, odnosno 47,2 %.³⁷ Također se ističe da je na razini čitave Istre najviše glasova, 28 944, dobio Istarski nacionalni blok, odnosno fašisti, a potom slijede Jugoslavenska narodna stranka s 9852 glasa te komunisti s osvojenih 3697 glasova, dok su socijalisti uspjeli prikupiti 3631 glas, republikanci 2636, a popolari, odnosno Talijanska pučka stranka, 2123 glasa.³⁸

No, ovdje svakako valja razmotriti izborne rezultate koji su zabilježeni u arhivskome gradivu iz fonda Prefektore Istre u Puli, kao autentičnoj dokumentaciji. Dakle, u Istri je bilo upisano 89 298 birača, od čega ih je glasovanju pristupilo 53 807, što iznosi 60,30 %. Pritom je vrijedećih glasačkih listića bilo 52 366, odnosno 97,32 %. Istarski nacionalni blok odnio je pobjedu s 28 937 glasova, dok je Jugoslavenska narodna stranka osvojila 11 185 glasova. Za komuniste glasovalo je 3729, a za socijaliste 3692 birača, dok su na začelju republikanci s 2690 i popolari s osvojena 2133 glasa.³⁹ Poslaničke su mandate dobila petorica kandidata Istarskoga nacionalnog bloka: Luigi Bilucaglia, Antonio De Berti, Giovanni Mrach, Giovanni Pesante i Antonio Pogatschnig. Kao šesti kandidat izabran je Ulikse Stanger iz Jugoslavenske narodne stranke, i to ustupanjem glasova Josipa Wilfana, koji je poslaničko pravo ostvario u goričkome izbornom okrugu.⁴⁰

Grafikon 1. Rezultati političkih izbora (1921.) u Istri (Izvor: HR-DAPA-55, PP, kut. 17, fasc. A-11 – Politički izbori, br. 505)

³⁷ *Pučki prijatelj*, god. XXII., br. 22, 19. V. 1921.

³⁸ *Na ist. mj.*; *L'Azione*, god. III., br. 120, 19. V. 1921.

³⁹ HR-DAPA-55, PP, A-11 – Politički izbori, br. 505, kut. 17.

⁴⁰ *Pučki prijatelj*, god. XXII., br. 22, 19. V. 1921.

Mnogim je izbornicima dolazak na biralište bio onemogućen, a u čitavome pazinskom kotaru od 14 040 birača moglo ih je glasovati samo 4696, odnosno 33,45 %, dok je ostalima to silom zabranjeno.⁴¹ U pazinskome kotaru, koji je bio podijeljen na 22 izborne sekcije, Istarski nacionalni blok izborio je 3155, a drugoplasirana hrvatsko-slovenska koalicija 1100 glasova. Na trećemu je mjestu komunistička stranka s prikupljenih 67 glasova, dok je za popularne glasovalo 39, a za republikance 17 birača. Pritom je 276 glasačkih listića proglašeno nevrijedećima. Na temelju tabličnoga prikaza – usporedbom broja upisanih birača i onih koji su izašli na birališta – najveći se odaziv primjećuje u tinjanskoj općini (63,60 %), a slijede pazinska (49,32 %) i boljunska (34,36 %). Približno je sličan postotak glasača biralištima pristupio u plominskoj (22,80 %) i žminjskoj općini (21,16 %), dok je u labinskoj razvidan vrlo slab odaziv birača (13,07 %).⁴²

U Općini Boljun bilo je 908 upisanih birača, od čega ih je u dvjema izbornim sekcijama glasovalo 312. Istarski je nacionalni blok ondje prikupio 170 glasova (54,49 %), a Jugoslavenska narodna stranka 30 glasova manje (44,87 %). Zabilježena su dva nevrijedeća lista, a ostale četiri stranke nisu dobile nijedan glas.⁴³ Međutim, treba napomenuti kako pobjeda fašista nije bila odraz volje naroda, već je do takvoga rezultata došlo zahvaljujući brutalnim načinima kojima su se protjerali birači, nedopuštenim sredstvima kojima se kršio izborni zakon te iskrivljavanju glasova.

OPĆINA	BR. SEKC.	BR. UP.	BR. GL.	IZBORNA LISTA						
				INB	S	R	P	JNS	K	Ø
PAZIN	7	4917	2425	1506	1	-	3	685	26	204
TINJAN	2	1088	692	442	-	-	-	187	-	63
ŽMINJ	3	1890	400	325	-	-	-	73	-	2
LABIN	5	3360	439	293	41	17	31	11	41	5
PLOMIN	3	1877	428	419	-	-	5	4	-	-
BOLJUN	2	908	312	170	-	-	-	140	-	2
UKUPNO	22	14040	4696	3155	42	17	39	1100	67	276

Tablica 1. Rezultati političkih izbora (1921.) po općinama u pazinskome kotaru
(Izvor: HR-DAPA-55, PP, A-11 – Politički izbori, br. 411, kut. 17)

Legenda: **BR. SEKC.** – broj sekcije; **BR. UP.** – broj upisanih; **BR. GL.** – broj glasača; **INB** – Istarski nacionalni blok; **S** – socijalisti; **R** – republikanci; **P** – populari; **JNS** – Jugoslavenska narodna stranka; **K** – komunisti; **Ø** – nevrijedeći listovi

U *Pučkome prijatelju* sačuvani su napisi o nasilju koje se provodilo nad biračima po svim općinama, pa tako i u boljunskoj. Zahvaljujući njima, saznajemo da su u nedjelju 8. svibnja 1921. u Vranju stigli fašisti iz Pazina, koji su od župnika Ivana Ujčića zahtijevali neka nagovori svoje župljane da glasuju za njihov blok, zaprijetivši mu da će u protivnome pretrpjeti teške posljedice. No, prestrašeni je župnik idućega dana uspio pobjeći preko granice, a budući da je, osim vranjskom, upravljao i boljunskom župom, obje su ostale bez

⁴¹ HR-DAPA-55, PP, A-11 – Politički izbori, br. 403, kut. 17.

⁴² Na ist. mj.

⁴³ Na ist. mj.

dušobrižnika. Narod je zbog toga bio ogorčen, a isti su fašisti na povratku u Pazin na sličan način zaprijetili i župniku u Pazu Franji Jurinčiću.⁴⁴

Potonji je, prema zapovijedi boljunškoga načelnika Ferrande, napadnut i 10. listopada iste godine, o čemu svjedoči dopis iz *Pučkoga prijatelja* od 3. studenoga.⁴⁵ Međutim, vidljive su razlike u prikazivanju toga događaja. Iz spomenutoga glasila doznajemo kako je Jurinčića pred crkvom zlostavljala carinska straža, i to iz nepoznatoga razloga, a u skladu s Ferrandinom naredbom. Izvješće, pak, koje je 15. studenoga⁴⁶ *sindaco* uputio Civilnom komesarijatu u Pazinu, rasvjetljuje njegovo profašističko usmjerenje. Ferranda pritom ističe da *Pučki prijatelj* među stanovništvom potiče širenje mržnje prema Italiji i njezinim ustanovama, navodeći kako nije zabilježena nijedna pritužba na djelovanje carinske straže, koja je prema stanovništvu postupala s najvećim poštovanjem. Povrh toga naglasio je kako on sam (Ferranda, op. a.) nije pribjegao primjeni nasilja nad župnikom Jurinčićem, već ga je dočekao ispred crkve zajedno s mještanima, koji su zahtijevali objašnjenje o uvođenju hrvatskoga jezika u pogrebne obrede umjesto dotadašnjega latinskoga, kao što je to oduvijek bio običaj u tamošnjoj župi. Štoviše, jedan od nezadovoljnih Boljunaca upozorio je Jurinčića da bi se trebao držati starih običaja, slijedeći primjer svojega prethodnika, župnika Matičića, koji je i umro u Boljuni.

U atmosferi nesigurnosti i straha od raznih oblika fašističkoga nasilja živjeli su i seljaci na području Vranje. Tako je, primjerice, 2. kolovoza 1921. zabilježena nesreća u mjestu Grozići: naime, u požaru su izgorjele staje pune sijena u vlasništvu Antuna Ribarića, Mate Paškvalića i Mate Grozića. S ciljem utvrđivanja počinitelja nedjela sutradan je u naselje stiglo povjerenstvo, sastavljeno od jednoga oružnika i oružničkoga zapovjednika. Na pitanje potonjega jesu li u blizini mjesta zločina ugledali koju sumnjivu osobu, nekolicina tamošnjih stanovnika izjavila je kako su neposredno prije izbijanja požara onuda prolazila jedino dvojica talijanskih vojnika. Njihov je odgovor razbjesnio zapovjednika, koji ih je optužio zbog klevetanja Talijana, nazivajući ih pogrđnim imenima (»porchi Croati, vigliachi, barbari«) te upozoravajući ih neka pripaze na svoje riječi jer bi se u protivnome mogli suočiti sa strahotama poput onih počinjenih na krničkome području.⁴⁷

Barbarska su se nasilja događala i nad mještanima Vranje koji su se odupirali upisivanju vlastite djece u talijansku školu, a osobita je pozornost opisu tih nedjela posvećena u zasebnoj rubrici *Pučkoga prijatelja*. Dana 3. studenoga 1921. pripadnici mjesne policijske postaje pozvali su seljaka Antuna Ribarića, koji je odbio upisati djecu u talijansku školu; postavivši mu retoričko pitanje koji je razlog njegovu protivljenju – i ne dopustivši mu pritom izricanje ikakva odgovora – počeli su ga bijesno udarati po obrazu. Dvanaest dana kasnije oružnici iz Boljuna pozvali su u tamošnju policijsku postaju Vranjce Antuna i Josipa Tomaška, kojima su prigovarali zbog prikupljanja potpisa za otvorenje hrvatske škole u Vranji, nazivajući ih »jugoslovenskim agitatorima«. Upitavši ga zbog čega ne želi poslati

⁴⁴ *Pučki prijatelj*, god. XXII., br. 22, 19. V. 1921.

⁴⁵ *Isto*, br. 46, 3. XI. 1921.

⁴⁶ HR-DAPA-453, CKP, 1919. – 1922., Kabinetski spisi (1921.), br. 1214 Gab. (15. XI. 1921.), kut. 8.

⁴⁷ *Pučki prijatelj*, god. XXII., br. 35, 18. VIII. 1921.

djecu u talijansku školu, Antun Tomaško odgovorio je kako bi ona trebala učiti i talijanski i hrvatski jezik, na što su ga oružnici upozorili: »Ovde je Italija i o hrvatskom jeziku ne može biti govora!« Zaprijetili su mu da idućega dana mora donijeti putovnicu kako bi ga otpremili u Jugoslaviju jer će ga u slučaju odbijanja poslušnosti vezati, a njegovu kuću zapaliti.⁴⁸

No, fašističkim grozotama nije bio kraj; budući da je za otvaranje talijanske škole bilo potrebno petnaestero učenika, pod svaku se cijenu nastojao postići taj broj. Istoga su dana, 15. studenoga, iz spomenutoga razloga oružnici priveli i Ivana Grozića iz Vranje, koji se požalio da će zbog njihova nasilna ponašanja uputiti prigovor Generalnomu civilnom komesarijatu za Julijsku Veneciju. Nakon što su mu u policijskoj postaji vezali ruku i nogu, pokušali su ga nagovoriti da upiše djecu u talijansku školu, ali Grozić se čvrsto držao mišljenja kako bi djecu trebalo podučavati obama jezicima. Zbog takvoga odgovora oružnici su mu nanijeli podosta teških udaraca, a nedugo zatim ponovno su ga pozivali na upis vlastite djece, međutim, kako je Grozić ustrajao u svojem stavu, više su puta ponavljali takav postupak sve dok naposljetku nije izjavio kako njegova djeca sama ne žele pohađati talijansku školu jer ne razumiju učitelja. Grozića su potom otpremili kući, istovremeno mu zaprijetivši razaranjem doma, zatvaranjem u tamnicu i protjerivanjem u Jugoslaviju.⁴⁹

S obzirom na brojna kršenja slobode, tajnosti izborâ i nečuvena nasilja, kojima su se krivotvorili rezultati, jugoslavensko je političko vodstvo prosvjedovalo zbog pretrpljenih progona. Tomu se pridružilo i svećenstvo, osudivši fašističke prijetnje kojima su bili izloženi župnici. No, u Rimu se nije učinilo puno kako bi se promijenilo takvo stanje. Sljedeće su godine u sudstvu, obrazovanju te u vezi s novačenjem uvedeni talijanski zakoni.⁵⁰

U skladu sa Zakonom od 7. travnja 1921., br. 457 te Pravilnikom⁵¹, koji je odobren kraljevskom odredbom od 21. kolovoza 1921., br. 1173, 1. prosinca⁵² iste je godine proveden talijanski popis stanovništva na pripojenim područjima. Njegova svrha nije bila izjašnjavanje o narodnosnoj pripadnosti nego o uporabnome jeziku, i to prema posebnim obrascima. Dana 3. prosinca 1921. izabrani su članovi povjerenstva, kao i njihovi zamjenici za provedbu spomenutoga popisa po naseljima na Boljunštini. Povjerenicima su imenovani Ivan Martinčić i Josip Šimetić (Boljun), Andrija Glavina (Šušnjeveca) i Ivan Pauletić (Brest), dok su njihovim zamjenicima postali Ivan Pataj i Antun Mohorac (Boljun), Giovanni De Carolis (Vranja) i Josip Stepančić (Posert).⁵³

⁴⁸ *Isto*, br. 48, 17. XI. 1921.

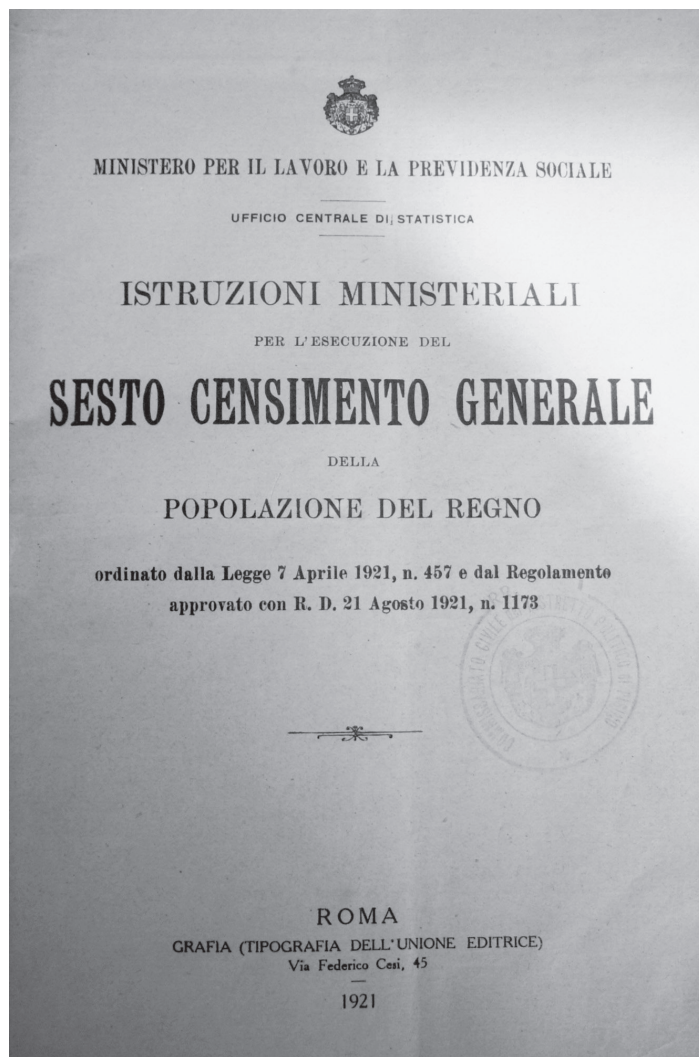
⁴⁹ *Na ist. mj.*

⁵⁰ IVETIC (ur.), *Istra kroz vrijeme...*, str. 550–551.

⁵¹ *Istruzioni ministeriali per l'esecuzione del Sesto censimento generale della popolazione del Regno ordinato dalla legge 7 Aprile 1921, n. 457 e dal regolamento approvato con R. D. 21 Agosto 1921, n. 1173*, Roma, 1921.

⁵² Ivica PLETIKOSIĆ, »Dosljevanje stanovništva u Piran s područja današnje Republike Hrvatske u 20. stoljeću«, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 36, br. 2 (2004.), str. 664.

⁵³ HR-DAPA-453, CKP, 1919. – 1922., Kabinetski spisi (1921.), br. 1264 Gab. (3. XII. 1921.), kut. 8.

Sl. 3. Pravilnik o provođenju popisa stanovništva na pripojenim područjima (HR-DAPA-453, CKP, 1919. – 1922., Kabinetski spisi (1921.), kut. 8)

Prema podacima iz telegrama, koji je 21. prosinca boljunski načelnik (*sindaco*) Ferranda uputio Civilnomu komesarijatu u Pazinu, saznajemo kako je nedostajao dio tiskanih obrazaca, potrebnih za obavljanje popisa stanovništva, za naselja Gradinje, Paz, Posert i Boljun, koje je ovlaštenim članovima povjerenstva – Ivanu Martinčiću i Josipu Šimetiću – odbio predati župnik u Pazu Franjo Jurinčić.⁵⁴

⁵⁴ Isto, br. 1274 Gab. (21. XII. 1921.), kut. 8.

Modello D.

Provincia di Istria

Circondario di Punio Comune di Bogliuno

Popolazione distribuita per Parrocchie

N. d'ordine	DENOMINAZIONE DELLA PARROCCHIA (Santo titolare o altra indicazione) <small>Quando la Parrocchia ha giurisdizione anche in altri Comuni si indicano questi Comuni, dopo il nome della Parrocchia, in parentesi.</small>	Popolazione presente nella circoscrizione parrocchiale
1	2	3
1	Parrocchia di <u>Bogliuno</u>	425
2.	Parrocchia <u>Sturavia</u>	
	a) <u>Sturavia (Pragna)</u> - - - -	332
	b) <u>Monte d'oggiore</u> - - - -	208
	c) <u>Omato</u> - - - -	314
3	Parrocchia di <u>Passo</u>	
	a) <u>Passo</u> - - - -	387
	b) <u>Posset</u> - - - -	150
	c) <u>Gradinje</u> - - - -	272
4	Parrocchia <u>Sušnjeva</u>	
	a) <u>Sušnjeva</u> - - - -	346
	b) <u>Letaj</u> - - - -	178
5	<u>Borut</u> (Parrocchia <u>Novaceo</u>)	350
		3262

Sl. 4. Kretanje stanovništva u boljunskoj općini
(HR-DAPA-453, CKP, 1919. – 1922., Kabinetski spisi (1922.), br. 124 Gab. (22. II. 1922.), kut. 10)

Kabinetski spisi Civilnoga komesarijata, koji datiraju od 22. veljače 1922., rasvjetljuju kretanje stanovništva u boljunskoj općini po pripadajućim naseljima.⁵⁵ Utvrđeno je da je na području pet župa živjelo 507 obitelji, odnosno 3262 žitelja.⁵⁶

⁵⁵ Prema napisu iz *Pučkoga prijatelja*, koji datira od 9. veljače 1922., na području Istre kraljevskom je naredbom ustanovljeno deset novih općina. Pritom je boljunska obuhvaćala sljedeća naselja: Boljun, Borut, Dolenju i Gorenju Vas, Lesišćinu, Semić, Paz, Posert, Brest, Vranju i Učku. Izuzeta su mjesta Letaj i Gradinje, koja su potpala pod novoosnovanu Općinu Sušnjevica.

⁵⁶ Navedene su sljedeće župe: Boljun, Vranja, Paz, Sušnjevica i Borut. HR-DAPA-453, CKP, 1919. – 1922., Kabinetski spisi (1922.), br. 124 Gab. (22. II. 1922.), kut. 10.

Rast fašista nastavio se da bi 28. listopada 1922. imao svoj vrhunac u fašističkome osvajanju vlasti tzv. Maršem na Rim, koji je imao svoju lokalnu inačicu u zauzimanju strateški važnih objekata u svim većim istarskim gradovima. Neposredno nakon okupacije započelo je uklanjanje službenikâ javne uprave, radnikâ, državnih službenika, učiteljâ i drugih javnih radnika. Pritom su talijanske vlasti pokušavale uništiti one ustanove koje su u narodu stvarale i razvijale nacionalne osjećaje. Kraljevskim dekretom br. 2185 u Julijskoj je Veneciji 1. listopada 1923.⁵⁷ u prvim razredima hrvatskih i slovenskih škola uvedena nastava na talijanskome jeziku.⁵⁸

Sam se proces asimilacije odvijao i na temelju pojačane promidžbene aktivnosti talijanskih nacionalističkih i profašističkih organizacija. Svim se sredstvima nastojalo napadati predstavnike ionako izmučenoga slavenskoga učiteljstva, koje se, dijeleći iste preporodne i nacionalno-integracijske ciljeve, zalagalo za očuvanje hrvatske i slovenske samobitnosti i na području školstva, ali i strukovnoga udruživanja. U tome su se pogledu Hrvati i Slovenci u Istri i Trstu držali načela zajedničke povezanosti i pomoći u nacionalnoj borbi, ali i u nastojanjima usmjerenima na boljitak škole kao neophodne kulturne ustanove.⁵⁹

No, umjesto poštivanja jezika, kulture i narodnih ustanova, fašisti su bezobzirno provodili nasilnu asimilacijsku politiku.⁶⁰ Tako su do sredine 1923. u Istri ukinute sve srednje te 150 hrvatskih i slovenskih osnovnih škola,⁶¹ pri čemu je otpušteno oko 250 učitelja.⁶² Iz dopisa koji datira iz iste godine doznajemo da je u Lupoglavu vladalo teško stanje zbog manjka hrane i novaca. Osim toga, suspendirana je hrvatska učiteljica Mogorović⁶³ te je zamijenjena talijanskim učiteljem, koji je sve predmete podučavao na talijanskome jeziku.⁶⁴ Glede kulturnoga nasilja u okviru talijanizacije, Boljunci su se osobito žalili na mjere koje je provodio *sindaco* i *straordinario* Francesco Ferranda, koji se, podupirući fašizam, zalagao za prisilno ukidanje svih sedam hrvatskih osnovnih škola u boljunskoj općini te za uspostavljanje onih talijanskih.⁶⁵

Zbog sukoba mišljenja između Ferrande i općinskih vijećnika, a dijelom i zbog financijske krize koja je nastala unutar boljunškoga Općinskog vijeća, sastavljenoga od dvadesetorice vijećnika,⁶⁶ među potonjima je jedanaestero njih 10. prosinca 1922.⁶⁷ podnijelo ostavke, podastrijevši temeljne razloge napuštanja dužnosti Općini Boljun te Potprefektu-

⁵⁷ *Istarska riječ*, god. I., br. 46, 22. XI. 1923.

⁵⁸ Darko DUKOVSKI, »Nacionalne manjine u Istri u 20. stoljeću«, u: *Dijalog povjesničara-istoričara*, sv. 2, Zaklada Friedrich Naumann, Zagreb, 2000., str. 414–415.

⁵⁹ *Istarska riječ*, god. I., br. 11, 22. III. 1923.

⁶⁰ Usp. DUKOVSKI, *Fašizam u Istri...*, str. 119; Hrvoje MEZULIĆ, *Fašizam: krstitelj i palikuća*, Naša sloga, Pazin, 1997., str. 13.

⁶¹ *Istarska riječ*, god. I., br. 22, 7. VI. 1923.

⁶² *Isto*, br. 39, 4. VIII. 1923.

⁶³ U novinama se ne navodi njezino ime.

⁶⁴ *Istarska riječ*, br. 3, 25. I. 1923.

⁶⁵ *Isto*, br. 12, 29. III. 1923.; *Pučki prijatelj*, god. XXV., br. 10, 5. III. 1925.

⁶⁶ HR-DAPA-453, CKP, 1919. – 1922., Kabinetski spisi (1922.), br. 130/5 Gab. (18. XII. 1922.), kut. 10.

⁶⁷ *Isto*, br. 130/3 Gab. (10. XII. 1922.), kut. 10.

ri u Pazinu. Spomenuti su vijećnici iznijeli upozorenje kako bi nakon raspuštanja Vijeća trebalo osnovati novo predstavničko tijelo s ciljem bolje zaštite prava nesretnih birača, koja su se gazila tijekom posljednjih četiriju godina. U izvješću od 18. prosinca,⁶⁸ koje je upućeno Prefekturi u Trstu te Potprefekturi u Poreču, ističe se kako je, osim vijećnika, ostavku podnio i sam Ferranda, čime se nastojao razriješiti dužnosti općinskoga načelnika (*hanno presentato le dimissioni Il consiglieri ed il Ferranda stesso dichiarò di non voler più conservare la carica di sindaco*). U istome se dopisu naglašava kako njegov način rada i pretjerana autoritarnost uvelike onemogućuju djelatnost boljunškoga Vijeća, stoga se kao mogućnost izlaska iz krize predlaže sazivanje izvanredne sjednice za četvrtak 21. prosinca 1922., na kojoj bi se među vijećnicima izabrao novi *sindaco*.

Navedenoga je dana sjednicu otvorio dr. Galli, potprefekt u Pazinu; razmotrivši ostavke boljunškoga načelnika Ferrande te općinskih vijećnika, potom je pozvao na glasovanje o imenovanju novoga općinskog načelnika. U tome su trenutku Francesco Ferranda, Ivan Pataj, Antun Mohorac i Josip Šimetić u znak prosvjeda napustili dvoranu. Nakon predviđenoga petnaestominutnog vijećanja preostali su vijećnici jednoglasno glasovali za Josipa Perčića iz Paza.⁶⁹ Time je boljunjska općina dobila novoga načelnika, a njegovim je zamjenikom jednoglasnom odlukom izabran Rikard Pataj.⁷⁰

Na spomenutoj je sjednici obnovljeno boljunjsko Općinsko vijeće, stoga su već idućega dana Ferranda, Ivan Pataj, Antun Mohorac i Ivan Čohilj povukli svoje ostavke na mjesto općinskih vijećnika. O tome je sačuvan dopis od 28. prosinca,⁷¹ koji su uputili Potprefekturi u Pazinu, a u kojemu su istaknuli namjeru za daljnjim sudjelovanjem u radu Vijeća. No, protiv Ferrande ubrzo je pokrenut istražni postupak jer je na temelju podataka iz blagajničke knjige o приходима i rashodima boljunjske općine utvrđeno kako je općinski proračun opteretio visokim troškovima.

U arhivskome fondu Civilnoga komesarijata u Pazinu pohranjeno je izvješće o obračunu, koje datira od 28. prosinca 1922.,⁷² a na osnovi izloženih podataka dobiva se uvid u Ferrandino upravljanje općinom, pri čemu se na vidjelo iznose njegovi nepodmireni dugovi, kao i pokušaji krivotvorenja određenih iznosa. Zbog utvrđenih nepravilnosti i zlouporabe položaja karabinjerska postaja u Boljunu⁷³ podnijela je 6. siječnja 1923.⁷⁴ kaznenu prijavu protiv Ferrande. Tim je činom njegovim prijeverama napokon trebao doći kraj,

⁶⁸ *Isto*, br. 130/5 Gab. (18. XII. 1922.), kut. 10.

⁶⁹ *Pučki prijatelj*, god. I., br. 6, 15. II. 1923.

⁷⁰ HR-DAPA-453, CKP, 1919. – 1922., Kabinetski spisi (1922.), br. 130/6 Gab. (21. XII. 1922.), kut. 10.

⁷¹ *Isto*, br. 130/10 Gab. (28. XII. 1922.), kut. 10.

⁷² *Isto*, br. 130/12 Gab. (28. XII. 1922.), kut. 10.

⁷³ Karabinjerska postaja u Boljunu, kao najniža ustrojstvena jedinica, djelovala je na području pod nadležnošću Karabinjerske čete u Pazinu. Potonja je bila neposredno podređena zapovjedništvu Puljske divizije, koja je potpadala pod nadležnost Tršćanske legije (*Legione Territoriale dei Carabinieri Reali di Trieste*). http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_2515.

⁷⁴ HR-DAPA-453, CKP, 1919. – 1922., Kabinetski spisi (1923.), br. 130/14 Gab. (6. I. 1923.), kut. 10.

Bogliuno li 6 GEN 1923 192

LEGIONE TERRITORIALE
DEI
CARABINIERI REALI
di *Crieste*
Stazione di *Bogliuno*

N. *23* di protocollo ¹⁾ Div. *3^a*

Risposta al _____
del _____ N. _____
Divisione _____
Sezione _____

OGGETTO
*Denuncia per Peculato
a carico del signor
Ferranda Francesco -
ex Sindaco di Bogliuno*

Carte annesse N. *1*

*S. H. H. signor
S. H. H. di
Pisino*

1) S'indicherà, occorrendo, se riservata, urgente, ecc.
2) Per le lettere dirette al Ministero della Guerra si indicherà se Segretariato generale ovvero quale delle Direzioni generali e la Divisione.

Per conoscenza si ha il
pregio di trasmettere alla
S. V. H. H., una copia
della denuncia per Peculato
a carico di Ferranda Francesco
ex Casimiro, ex Sindaco di
Bogliuno, inviata a questo
ufficio dal locale Municipio.
Questo comando ha proce-
duto alle incumbenze di propria
competenza, deferendo oggi
Stefo il Ferranda, all'Autorità
giudiziaria -
Non si è potuto procedere
all'arresto perché l'imputato
è assente da Bogliuno -

IL BRIGATIERE A PIENO
COMANDO LA STAZIONE
Chiaromonte

*Pr. 8/1.23
No 130/14 Gab.*

*Pr. 18/1.23
Atti: 18/1.23*

*Pr. 18/1.23
Atti: 18/1.23*

Sl. 5. Kaznena prijava protiv Francesca Ferrande
(HR-DAPA-453, CKP, 1919. – 1922.,
Kabinetski spisi (1923.), br. 130/14 Gab. (6. I. 1923.), kut. 10)

ali iz napisa u *Pučkome prijatelju*⁷⁵ doznajemo kako je Okružni sud u Puli donio presudu prema kojoj je oslobođen optužbe za pronevjeru općinskoga novca.

⁷⁵ *Pučki prijatelj*, god. XXV., br. 5, 31. I. 1924.

No, Boljunci nisu zaboravili patnje koje im je priuštio bivši *sindaco* i *straordinario*, pokušavajući ih otrgnuti od ljubavi prema narodnomu jeziku zatvorivši sve hrvatske škole te potjeravši hrvatske učitelje, koji su morali prisilno napustiti rodnu grudu i time ostati bez službe i kruha. O duboku tragu, koji je takva represivna politika ostavila u svijesti podčinjenih Boljunaca, svjedoči i dopis iz *Istarske riječi*: »Zbog njega (Ferrande, op. a.) se je mnogo suza prolilo i mnogo kletva izustilo; mnogi su bili bičevani i pozatvarani. A zašto? Radi pravice Božje i ljudske. (...) Jadnici su morali ostaviti svoju školu i svoju rodnu zemlju. I oni ga proklinju. Suze sirotinja, udova i sirota i prognanika još se nisu osušile.«⁷⁶

Talijanizacija se provodila i među svećenstvom.⁷⁷ Iz dopisa saznajemo da je do 1923. upraviteljem župa Boljun i Paz bio Talijan Alessandro Cauzzi, koji je počeo držati propovijedi na talijanskome jeziku. Nakon što su ga župljani zamolili da se pridržava njihovih starih običaja, Cauzzi je počeo održavati mise na hrvatskome jeziku. Međutim, nedugo zatim dogodila mu se nesreća, zbog čega je završio u bolnici, stoga su Boljun i Paz ostali bez dušobrižnika.⁷⁸

4. Represivne mjere fašističkoga režima uslijed političkih izbora 1924.

Nastupila je, dakle, stvarna fašizacija Istre, uz oživljavanje talijanskoga nacionalizma, kojemu se hrvatsko i slovensko stanovništvo moralo prilagoditi. Dana 6. travnja 1924. održani su drugi parlamentarni izbori, koji su donijeli još veće razočaranje. Narod u Istri vjerovao je kako bi trebalo zaboraviti na krvave i strašne nepravde, kojima je bio podvrgnut zadnjih godina, te da će započeti novo doba pomirenja između obiju narodnosti zbog prethodno sklopljenoga Rimskoga sporazuma od 27. siječnja iste godine o talijansko-jugoslavenskoj srdačnoj suradnji.⁷⁹ No, iako je ministar predsjednik Mussolini neposredno prije samih izbora u susretu s narodnim poslanicima Josipom Wilfanom i Engelbertom Besednjakom, koji se održao 7. ožujka u Rimu,⁸⁰ zajamčio potpunu izbornu slobodu, njegove riječi nisu bile ostvarene te je uslijedilo još veće poniženje uslijed fašističke represije.

Fašisti su ponovno odnijeli pobjedu; od ukupno 97 512 upisanih birača, na birališta su izašla 69 062 glasača. Pritom je za fašističku stranku na razini čitave Istre glasovalo 51 580 ili 74,69 % birača.⁸¹ Prilikom usporedbe rezultata po izbornim okruzima razvidno je kako su fašisti najveći broj glasova dobili u puljskome okrugu (30,25 %), a potom slijede porečki (21,81 %), koparski (21 %), pazinski (14,54 %), lošinjski (8,61 %) te naposljetku

⁷⁶ *Istarska riječ*, god. I., br. 12, 29. III. 1923.

⁷⁷ Više o tome usp. Danilo KLEN, *Neki dokumenti o svećenstvu u Istri između dva rata*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1955.

⁷⁸ *Istarska riječ*, god. I., br. 48, 6. XII. 1923.

⁷⁹ MEZULIĆ, *Fašizam...*, str. 13.

⁸⁰ *Pučki prijatelj*, god. XXV., br. 11, 13. III. 1924.

⁸¹ Prema navodima dokumenta od 31. svibnja 1924., br. 1419, kojim prefekt Istre izvješćuje državnoga podtajnika o rezultatima izbora, za fašiste je glasovalo 70,8 % birača, međutim, na temelju izračunavanja postotka dolazi se do drugačijega rezultata. Usp. Vjekoslav BRATULIĆ, »Izbor dokumenata o etničkom sastavu i političkim prilikama Istre 1918-1945«, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, sv. IV. (1957.), str. 311; HR-DAPA-55, PP, A-11 – Politički izbori, br. 509, kut. 17; *Isto*, A-11 – Risultati elezioni politiche, anno 1924, Protocollazione, br. 924, kut. 17.

volosko-opatijski (3,81 %).⁸² Drugoplasirana Jugoslavenska narodna stranka dobila je ukupno 6757 glasova; najveći je broj glasova dobila upravo u volosko-opatijskome okrugu (55,93 %), a najmanji u lošinjskome (1,50 %), gdje je bilo i najmanje birača, a samim time i onih koji su izašli na izbore. Na trećemu su mjestu na razini Istre komunisti s 3131 glasom; za republikance glasovalo je 2455 birača, za popolare 1070, za socijaliste maksimaliste 375, dok su socijalisti unitarci dobili 200, a na zadnjemu su mjestu demokrati sa 131 dobivenim glasom. Zabilježena su 3363 nevrijedeća glasačka lista,⁸³ a za narodne poslanike u rimski parlament izabrani su Josip Wilfan i Engelbert Besednjak.⁸⁴

IO	BR. UP.	BR. GL.	IZBORNA LISTA I BROJ								
			F (21.)	SU (3.)	P (5.)	R (10.)	D (11.)	JNS (12.)	K (19.)	SM (23.)	Ø
PULA	22322	18437	15603	53	96	544	45	593	833	98	572
PAZIN	15176	8936	7498	14	60	149	39	583	226	53	314
KOPAR	20278	15550	10829	76	673	364	16	1482	1329	116	665
POREČ	17676	14091	11248	15	204	1321	14	219	403	61	606
VOLOSKO-OPATIJA	15531	7416	1963	37	25	50	17	3779	333	45	1167
LOŠINJ	6529	4632	4439	5	12	27	-	101	7	2	39
UKUPNO	97512	69062	51580	200	1070	2455	131	6757	3131	375	3363

Tablica 2. Rezultati političkih izbora (1924.) po izbornim okruzima
(Izvor: HR-DAPA-55, PP, A-11 – Risultati elezioni politiche, anno 1924, Protocollazione, br. 922 – 923, kut. 17)

Legenda: **IO** – izborni okrug; **BR. UP.** – broj upisanih; **BR. GL.** – broj glasača; **F** – fašisti (fascisti); **JNS** – Jugoslavenska narodna stranka (slavi); **P** – popolari (popolari); **D** – demokrati (democratici); **R** – republikanci (repubblicani); **SU** – socijalisti unitarci (socialisti unitaristi); **K** – komunisti (comunisti); **SM** – socijalisti maksimalisti (massimalisti); **Ø** – nevrijedeći listovi

Uvidom u podatke iz tabličnoga prikaza, izrađenoga na osnovi dokumenata iz arhivskoga fonda Prefektore Istre u Puli, možemo vidjeti kako je odaziv birača, s obzirom na broj upisanih, po izbornim okruzima u Istri bio prilično velik. Pritom se najviše glasača odazvalo u puljskome (82,60 %), porečkome (79,72 %) i koparskome (76,68 %) okrugu. Slijedi lošinjski (70,94 %), dok je najmanji odaziv zabilježen u volosko-opatijskome okrugu (47,75 %), gdje je fašistička stranka dobila 1816 glasova manje od Jugoslavenske narodne stranke.

U pazinskome kotaru od ukupno 15176 upisanih birača, glasovanju ih je pristupilo 8936, a vrijedećih glasačkih listića bilo je 8622 (96,49 %). Fašističkoj je stranci svoj glas

⁸² V. Tablica 2. HR-DAPA-55, PP, A-11 – Risultati elezioni politiche, anno 1924, Protocollazione, br. 922 – 923, kut. 17.

⁸³ Isto, br. 924, kut. 17.

⁸⁴ Pučki prijatelj, br. 18, 17. IV. 1924.; Istarska riječ, god. II., br. 20, 17. IV. 1924.

dalo 7498 birača, dok je Jugoslavenska narodna stranka prikupila 583 glasa. Za komuniste glasovalo je 226 birača, za republikance 149, a za popolare 60. Socijalisti maksimalisti osvojili su 7 glasova manje, a najmanji su broj glasova dobili demokrati (39) i socijalisti unitaristi (14).

Biralište	Fašisti	Soc. unitarci	Popolari	Republi- kanci	Demok- rati	Slaveni	Komun- ista	Maksi- malisti
Pula	9405	41	61	348	36	163	609	84
Fažana	551	—	—	2	1	3	12	1
Galežan	614	1	—	—	—	10	28	4
Altura	194	—	—	—	1	74	77	1
Šišan	302	—	—	3	1	8	21	—
Medulin	502	—	—	3	—	4	—	—
Pomer	504	—	—	—	—	4	6	—
Vodnjan	2095	4	4	6	1	124	20	4
Barban	471	4	3	10	1	213	58	2
Vale	620	—	12	2	2	3	2	1
Svetvinčenat	209	4	—	20	2	84	5	—
Kaňfanar	553	—	—	—	—	2	—	—
Rovinj	2250	4	12	158	3	4	139	7
Pazin (grad)	473	—	2	9	5	16	36	—
Pazin (okolica)	574	—	2	3	—	49	7	—
Lindar	291	—	—	—	—	7	—	—
Gračičće (3 sekcija)	528	—	—	—	—	14	—	—
Gračičće (4 sekcija)	391	—	—	10	—	15	1	—
Cerovlje	578	—	1	4	—	12	5	—
Pičan	252	—	—	—	—	2	—	—
Labin	1542	8	34	15	9	11	146	36
Tinjan	445	—	—	—	7	60	—	2
Boljun	393	4	—	20	3	167	2	—
Gradina	276	—	4	41	—	19	—	—
Plomin	799	3	13	40	3	44	7	12
Žminj	966	—	—	5	—	157	15	2
Mali Lošinj	1007	—	4	19	—	5	—	1
Veli Lošinj	302	1	3	7	—	20	3	—
Cres	2027	2	4	1	—	72	3	2
Unije	142	1	—	—	—	4	—	—
Čunski	102	—	—	—	—	—	—	—
Nerzvine	410	1	1	—	—	—	1	—
Osoj	121	—	—	—	—	—	—	—
Volosko-Opatija	569	3	5	1	1	86	9	—
Podgrad	152	13	6	22	7	571	42	10
Lovran	494	2	4	2	1	59	26	1
Ješane	21	—	—	3	1	320	14	—
Materija	24	7	2	4	—	668	4	2
Matulje	56	1	2	—	—	625	138	25
Veprinac	303	1	1	—	—	37	3	—
Bersée	18	2	2	1	—	96	1	—
Mošćenice	279	—	—	—	3	108	—	—
Bistrica	11	—	—	—	—	136	1	2
Sv. Martin	4	1	—	2	—	105	22	1
Klana	14	1	—	—	—	225	1	—
Kopar	2378	18	144	95	4	—	93	95
Dekani	399	1	1	14	—	327	396	18
Marezige	535	—	—	1	—	117	114	2
Herpelje	332	—	1	2	1	208	21	1
Piran	2704	32	35	150	8	11	175	46
Izola	1501	4	161	16	1	106	118	11
Buzet	1381	15	—	43	1	383	57	1
Roč	505	2	2	7	1	35	2	3
Slum	430	—	—	7	—	65	44	—
Draguč	130	—	5	17	11	26	139	—
Poreč	3133	—	4	42	2	13	4	4
Buje	552	5	83	348	3	1	78	22
Novigrad	526	—	2	4	—	—	—	—
Grizljan	809	1	16	101	2	7	79	8
Motovun	1393	2	10	29	2	92	28	1
Vrsar	1208	—	2	—	—	10	—	—
Oprtalj	626	1	18	371	1	25	151	10
Umag	1345	2	33	86	3	3	54	0
Brtonigla	189	2	25	219	4	—	7	6
Višnjani	796	1	9	120	1	62	2	1
Vižinada	671	1	—	1	—	2	—	—

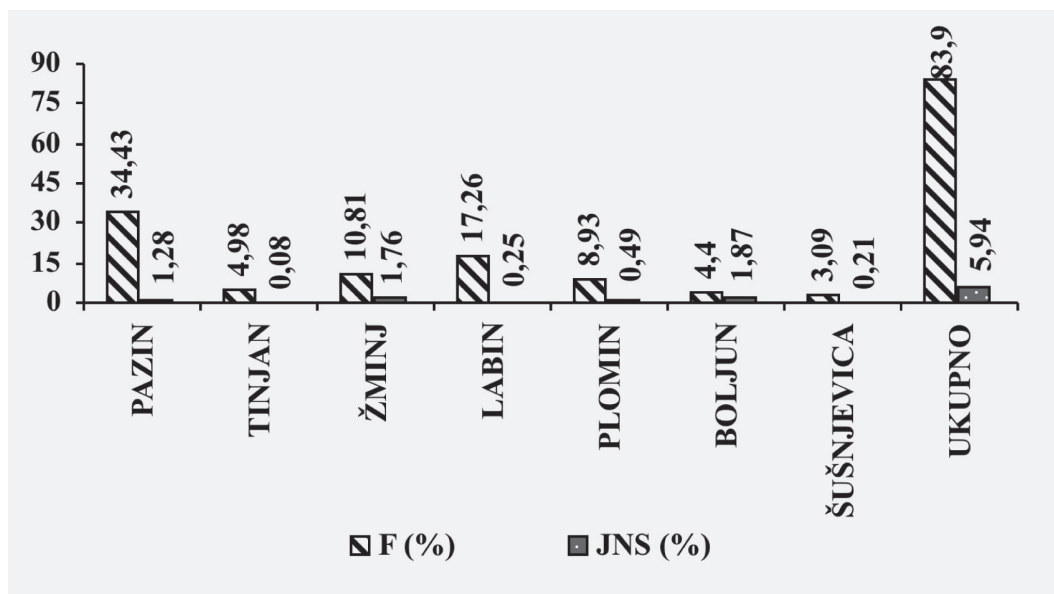
Sl. 6. Uspjeh političkih izbora u Istri 1924. po sekcijama
(*Pučki prijatelj*, god. XXV., br. 17, 10. IV. 1924.)

Uzmemo li u obzir rezultate po pojedinim općinama u pazinskome kotaru, koje iznose *Pučki prijatelj*⁸⁵ i *L'Azione*,⁸⁶ razvidno je kako je fašistička stranka najviše glasova prikupila u pazinskoj općini, a najmanje u Šušnjevcima, dok je najveći broj glasačkih listića u prilog

⁸⁵ *Pučki prijatelj*, god. XXV., br. 17, 10. IV. 1924.

⁸⁶ *L'Azione*, god. VI., br. 85, 8. IV. 1924.

Jugoslavenskoj narodnoj stranci zabilježen u boljunskoj, a najmanji u tinjanskoj općini. U Boljunu se glasovalo u dvjema sekcijama, a ukupno je bilo 1289 upisanih birača.⁸⁷ Fašistička je stranka ondje prikupila 393 glasa, dok je slavenska dobila samo 167 glasova. Republikancima je svoj glas dalo 20 birača, demokratima 3 te komunistima 2, a za popolare i socijaliste maksimaliste nije glasovao nitko od Boljunaca.⁸⁸

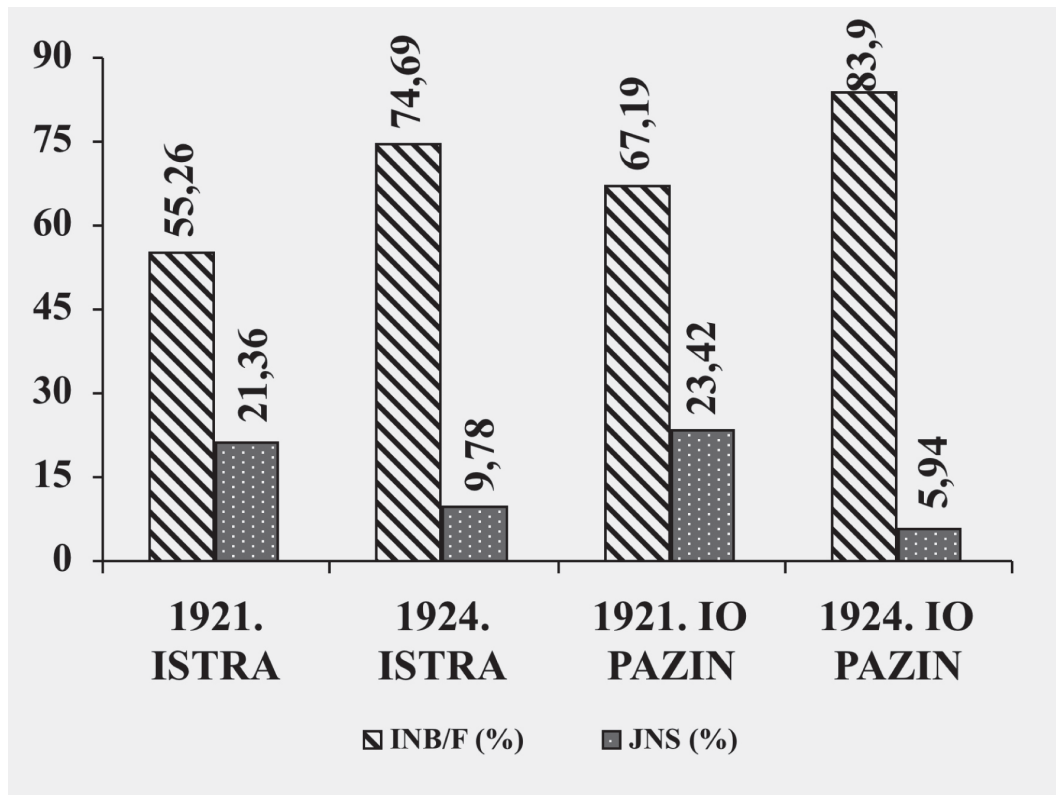

Grafikon 2. Odnos fašističke stranke i JNS-a po općinama u pazinskome kotaru nakon izbora (1924.) (Izvor: *L'Azione*, god. VI., br. 85, 8. IV. 1924.)
 Legenda: F – fašisti; JNS – Jugoslavenska narodna stranka

Naposljetku, valja usporediti rezultate dvaju političkih izbora koji su odigrali odlučujuću ulogu, određivši daljnji tijek života istarskih žitelja. Na temelju Grafikona 3. možemo zaključiti kako je na drugim parlamentarnim izborima, održanima 1924., zamjetno povećanje glasova u korist fašističke stranke – na razini Istre za 19,43 %, a u samome pazinskome izbornom okrugu za 16,71 %. Istodobno se broj glasova koje je osvojila Jugoslavenska narodna stranka u Istri smanjuje za 11,58 %, a vrijednost smanjenja u pazinskome okrugu (17,48 %) vrlo je slična stopi povećanja glasova koje su izborili fašisti. No, svakako je nužno istaknuti kako se iza prikazanih rezultata kriju manipulacije i postupci krivotvorenja, a u svim su krajevima Istre izbori protekli u vrtlogu bezakonja, paleža i zlostavljanja slavenskoga stanovništva i svećenstva, a nasilja su u nekim mjestima bila još gora nego tijekom proteklih izbora.

⁸⁷ HR-DAPA-55, PP, A-11 – Politički izbori, br. 495, kut. 17.

⁸⁸ *Pučki prijatelj*, god. XXV., br. 17, 10. IV. 1924.; *L'Azione*, god. VI., br. 85, 8. IV. 1924.

Grafikon 3. Odnos INB-a, odnosno fašističke stranke i JNS-a u Istri i pazinskome izbornom okrugu nakon izbora 1921. i 1924.

Legenda: INB/F – Istarski nacionalni blok/fašisti; JNS – Jugoslavenska narodna stranka; IO – izborni okrug

U predvečerje izborâ zastupnici Jugoslavenske narodne stranke prijavili su se predsjedniku izbornoga povjerenstva u Boljunu, koje ih isprva nije htjelo primiti, ali tek je nakon duga otezanja našlo spis na temelju kojega su oni bili pravovremeno najavljeni. Dok je jedan od tih zastupnika bio odsutan, fašisti su mu pretražili kuću i zaprijetili da će ju zapaliti ako pođe na biralište te da će mu oduzeti koncesiju, a smrtnu prijetnju uputili su i njegovu zamjeniku u drugoj sekciji boljunske općine. Budući da su obojica spavala u jednoj privatnoj kući, iste su večeri nahrupili fašisti, predbacujući gospodararu što takve ljude drži pod vlastitim krovom. Idućega je jutro stanoviti šumar Negri upozorio spomenutoga boljuskog zastupnika i njegova zamjenika da moraju napustiti mjesto ako im je život mio, stoga su oni prijetnje dojavili karabinjeru. No, on im je odgovorio da bez brigadira ne može poduzeti ništa u njihovu obranu te ih je poslao k županu, koji je prijekorno izjavio kako nije odgovoran za rješavanje takvih pitanja. Unatoč tomu, zastupnici su se ipak pojavili na

biralištu, gdje im je talijanski učitelj iz Vranje zaprijetio smrću, stoga su morali pokorno napustiti izbornu dvoranu.⁸⁹

Nakon izborâ nastavilo se s potiskivanjem hrvatskoga jezika u istarskim školama. U skladu sa školskom reformom ministra prosvjete u fašističkoj Vladi Giovannija Gentilea, objavljenom 1. listopada 1923., provodila se denacionalizacija tako što su hrvatski i slovenski ukinuti kao nastavni jezici u svim školama na pripojenim područjima te se, umjesto njih, u škole uveo talijanski jezik.⁹⁰ U školskoj godini 1923./1924. ukinuti su svi prvi, a početkom iduće školske godine i drugi i treći hrvatski razredi te je otpušten velik broj hrvatskih učitelja, čime se nastojao ubrzati proces kulturne i jezične asimilacije.⁹¹ Iz svibanjskoga dopisa, pristigloga iz Vranje, saznajemo da je u dotad mirnome naselju zavladao pravo ratno stanje. Mještani nisu smjeli izlaziti iza 9 sati navečer jer bi u protivnome smrtno stradali od strane fašista koji su nadzirali njihovo kretanje. Tako je, primjerice, zabilježen incident u kojemu je fašist toljagom teško pretukao petnaestogodišnjega mladića, kojega je u kasnim satima zatekao na ulici. U isto je vrijeme onuda prolazio oružnik, ali umjesto da ozlijeđenomu Vranjcu pritekne u pomoć, pridružio se fašistu u mahnitome udaranju. Taj je događaj izazvao veliko ogorčenje po čitavome mjestu jer su se i nakon izborne borbe odvijala nasilja nad mirnim pučanstvom samo zato što su bili Slaveni,⁹² a zloglasna pobjeda fašizma navijestila je ulazak u mračno poglavlje društveno-političkoga života Istre.

5. Zaključak

Već su se u početnim godinama uvođenja represivnoga fašističkog režima događala dramatična zbivanja, koja su se odrazila na politički, društveni i gospodarski život Istarskoga poluotoka, a time i same Boljunštine. Za iznošenje kritičke ocjene nasilnih mjera vlasti, koje su se s ciljem denacionalizacije kontinuirano poduzimale od prvih godina talijanske okupacije, od iznimna su značenja napisi u novinama, kao i arhivska građa Civilnoga komesarijata u Pazinu, iz koje izviru dragocjeni podatci koji omogućuju rasvjetljavanje događaja od širega političkoga značenja. Prijelomni trenutci koji su promijenili tijek povijesti i odredili sudbinu »malih« ljudi, čije je dostojanstvo u potpunosti pogaženo, dogodili su se 1921. i 1924. kada su održani izbori za talijanski parlament.

Iako se vjerovalo da bi Jugoslavenska narodna stranka zbog brojčane nadmoći slavenskih birača mogla odnijeti pobjedu, u ozračju bezakonja, varanja, paleža i zlostavljanja Hrvata i Slovenaca u Istri došlo je do iznenadnoga obrata u korist fašističke stranke. Smatralo se da će u skladu s Mussolinijevim obećanjima nakon drugih parlamentarnih izbora započeti novo doba pomirenja između obiju narodnosti u Istri, međutim, Boljunci su – poput ostalih Istrana – preko noći doživjeli strahovite nepravde. Našavši se u mračnu krugu zlostavljanja, ponižavanja i zatiranja biračke slobode, snosili su težak teret, poput mučeničkoga naroda, otkrivajući nadasve surovu i nehumanu prirodu fašističkoga režima.

⁸⁹ *Istarska riječ*, god. II., br. 19, 10. IV. 1924.; *Pučki prijatelj*, god. XXV., br. 17, 10. IV. 1924.

⁹⁰ CATTARUZZA, *L'Italia e il confine...*, str. 172.

⁹¹ *Istarska riječ*, god. III., br. 37, 10. IX. 1925.

⁹² *Isto*, god. II., br. 23, 8. V. 1924.

Primjenom raznih metoda i postupaka s ciljem brisanja i potiskivanja hrvatskoga nacionalnoga i kulturnoga identiteta onemogućivalo se ostvarenje temeljnoga ljudskoga i nacionalnoga prava na samoodređenje, a nakon više od dvaju desetljeća pod fašizmom takva će totalitarna politika na mentalitet hrvatskog bića u Istri ostaviti trajne i neizbrisive posljedice, koje su se osjećale desetljećima, sve do današnjih dana.

SAŽETAK

Surovo naličje fašizma: izborne manipulacije na Boljunštini

Politički i društveni život na istarskome području u prvoj polovici XX. stoljeća prolazio je nekoliko razvojnih faza, pri čemu je od iznimne važnosti parlamentarno razdoblje, koje je označilo prekretnicu, otvorivši vrata totalitarnomu fašističkom režimu. U okviru naglašene politizacije u Istri brojčano je najjačom bila Hrvatsko-slovenska narodna stranka, no zbog nadiruće opasnosti od njezine moguće pobjede uoči izborâ za talijanski parlament 1921. dio talijanskih građanskih stranaka ujedinio se u Istarski nacionalni blok, što je prednost donijelo fašistima.

Nezaobilaznu građu za proučavanje dramatičnih stranica poluotočne, a time i boljunške povijesti predstavljaju novinski napisi, a osobito arhivska vrela, pohranjena u Državnome arhivu u Pazinu, iz kojih saznajemo u kakvim su se okolnostima odvijali politički izbori 1921. i 1924. godine. Fašisti su uspjeli izboriti dvostruku pobjedu, ali ne zahvaljujući stvarnoj podršci naroda, već su rezultate u vlastitu korist ostvarili na temelju surovih postupaka prema biračima, služeći se njihovim protjerivanjem, kršenjem izbornoga zakona te iskrivljavanjem glasova. Talijanske su vlasti brojnim represivnim mjerama u okviru provođenja asimilacijske politike pokušavale zatirati hrvatski duh, jezik i kulturu te nemilosrdno uništiti ustanove koje su poticale razvijanje hrvatskih nacionalnih osjećaja. Kulturno je nasilje podupirao i boljunski načelnik Francesco Ferranda, koji se zalagao za ukidanje hrvatskih te uspostavljanje talijanskih osnovnih škola.

Poput mještana mnogih istarskih općina, Boljunci su se u novonastaloj političkoj situaciji morali suočiti ne samo s nezakovitostima i gubljenjem prava glasovanja nego i s masovnim protjerivanjima, zlostavljanjima i ponižavanjima, koja su bila sastavnim dijelom njihove burne svakidašnjice. Provođenjem niza represivnih mjera nastojalo se ubrzati proces asimilacije na svim poljima, a nametanje talijanskoga nacionalizma odredilo je daljnji tijek sudbine potisnutoga stanovništva, ostavivši dubok trag u njihovu mentalnome tkivu.

SUMMARY

A ruthless facet of Fascism: electoral manipulations in the Boljun area

The Istrian political and social lives in the first half of the 20th century saw several stages of development, with the parliamentary period being of extreme importance as it represented a milestone which opened the door to the totalitarian fascist regime. Within the framework of an accentuated politicisation of Istria, the Croatian-Slovenian People's Party had the greatest number of members. However, confronted with the advancing danger of its possible victory, on the eve of the Italian general election in 1921 a part of Italian civic parties joined into the Istrian National Block, which brought advantage to the Fascists.

Unavoidable material to study the dramatic pages of the peninsular, and hence Boljun's history can be found in newspaper articles and particularly in archival sources kept by the State Archives in Pazin. These provide understanding of the circumstance in which the 1921 and 1924 general elections were held. Fascists managed to ensure double victory, however not owing to the concrete support of the people – their results were obtained on the basis of ruthless behaviour towards their constituents consisting in deportation, violation of electoral laws and manipulation of votes. The Italian government used a range of repressive measures to implement assimilation policy, to exterminate Croatian spirit, language and culture and to mercilessly destroy institutions which fostered Croatian national feelings. Cultural violence was supported by the Mayor of Boljun, Francesco Ferranda, who advocated abolition of Croatian elementary schools and opening of Italian ones.

Just like the citizens of other Istrian municipalities, the citizens of Boljun had to face, in this newly arisen political situation, not only illegitimacies and loss of voting rights, but also mass deportations, abuses and humiliations which became an integral part of their turbulent everyday life. The implementation of repressive measures that was to accelerate the process of assimilation in every field and the imposition of Italian nationalism defined the fate of the oppressed population, leaving behind a deep impression in their mental framework.

RIASSUNTO

Il lato oscuro del fascismo: manipolazioni elettorali nell'area di Bogliuno

La vita politica e sociale nel territorio istriano nella prima metà del Novecento ha attraversato alcune fasi di sviluppo, tra le quali ha maggior rilievo il periodo parlamentare che ha segnalato un significativo cambiamento aprendo le porte al regime fascista totalitario. Nel quadro di una politicizzazione accentuata in Istria, il partito più numeroso è stato il Partito popolare croato-sloveno, però a causa dell'avanzato pericolo della sua vittoria in vista alle elezioni per il parlamento italiano nel 1921, una parte dei partiti cittadini italiani si è unita nel Blocco nazionale istriano che ha portato all'avanzamento dei fascisti.

Fanno parte dell'inevitabile materiale per lo studio delle drammatiche pagine della storia della penisola e nello stesso tempo di Bogliuno, gli articoli dei giornali, soprattutto le fonti archivistiche conservate nell'Archivio di Stato di Pisino, grazie alle quali scopriamo le condizioni in cui si svolgevano le elezioni politiche nel 1921 e nel 1924. I fascisti sono riusciti a vincere due volte, ma non per via di un reale sostegno del popolo, ma perché hanno ottenuto risultati a loro favore in base ai comportamenti crudeli verso gli elettori, deportando le persone, violando la legge elettorale e manipolando i voti. Le autorità italiane, nell'ambito della realizzazione della politica di assimilazione, utilizzando varie misure repressive, hanno cercato di sopprimere lo spirito, la lingua e la cultura croata e di distruggere istituzioni che stimolavano lo sviluppo del sentimento nazionale croato. Questa aggressione culturale era stimolata anche da parte del sindaco di Bogliuno, Francesco Ferranda, che voleva far abolire le scuole croate e fondare le scuole elementari italiane.

Gli abitanti di Bogliuno, come quelli di tanti comuni istriani, nella nuova situazione politica dovevano far fronte non solo all'illegalità e alla perdita del diritto di voto ma anche alle deportazioni di massa, abusi e umiliazioni che facevano parte della loro turbolenta quotidianità. Effettuando una serie di misure repressive si è cercato di accelerare il processo di assimilazione su tutte le sfere, e l'imposizione del nazionalismo italiano ha segnato il destino della popolazione soppressa, lasciandone una traccia profonda nella loro mente.